

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Nensi Jurin

**Pitanje Boga u djelu *Braća Karamazovi* F.M.
Dostojevskog**
(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2015.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Nensi Jurin

Matični broj:0269043470

Pitanje Boga u djelu *Braća Karamazovi* F.M.
Dostojevskog

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost/Filozofija

Mentor: dr.sc. Dejan Durić

Rijeka, 15. rujna 2015

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Dostojevski i kršćanstvo	4
3. Ateizam Ivana Karamazova i teizam Aljoše Karamazova	8
4. Uloga starce Zosime.....	16
5. Legenda o velikom inkvizitoru	20
6. Problem patnje djece	23
7. Zaključak.....	26
8. Sažetak	27
9. Izvori i literatura.....	28

1. Uvod

Tema ovog rada jest pitanje Boga u djelu *Braća Karamazovi*; ono nam se nameće kao jedno važno filozofsko pitanje, a Dostojevski ga je uspješno obradio u ovome romanu.

Cilj ovog rada jest prikazati na koji način je Dostojevski uspio iznijeti različite stavove po pitanju Boga, koristeći se različitim likovima. Oni međusobno raspravljaju i polemiziraju, pri čemu autor ne daje svoj konačni sud. Flaker navodi kako su likovi samo marionete Dostojevskog koje izriču njegove misli.¹

Braća Karamazovi su djelo koje pripada visokom ruskom realizmu. Autor djela – Dostojevski, značajan je pisac visokog realizma, i to iz više razloga: 1. zbog korištenja izrazite moralističke problematike, 2. zbog simbolike koja raskida s tradicijom te 3. zbog opisa sukoba pojedinca i društva. Flaker tvrdi da je to djelo koje sintetizira dotadašnje stvaranje Dostojevskog i otvara nove puteve romanu kao književnoj vrsti.² Roman se hvata u koštac s temeljnim temama filozofije, ali i religije, a to su: moral, slobodna volja, nesavršenost ljudske naravi, Bog i iskupljenje.³

Osnovna fabula romana je kriminalistička, točnije, bavi se razrješenjem ubojstva Fjodora Karamazova. Prema mišljenju Flakera, takva fabula služi razotkrivanju karaktera njegovih sinova, koji se razlikuju i po svojim nazorima o svijetu, i po svojim psihičkim karakteristikama.⁴ To se može usporediti s drugim velikim romanom Dostojevskog - *Zločinom i kaznom*, gdje također imamo kriminalističku fabulu, a njena svrha je karakteriziranje glavnog junaka Raskoljnikova. Razlika između ta dva djela jest u tome što u *Zločinu i kazni* odmah znamo tko je ubojica, dok se to u *Braći Karamazovima* otkriva tek pred kraj djela. Dostojevski nas cijelo

¹ Flaker 1965, str.133.

² Flaker 1965, str. 87.

³ Kondić 2014.

⁴ Flaker 1986, str. 87.

vrijeme navodi da mislimo da je ubojica Dmitrij, želeći time još uvjerljivije portretirati njegov lik. On je strastven, osjećajan, nagao i sklon porocima te uvelike sličan svome ocu - Fjodoru Karamazovu. Stari Karamazov demonski je čovjek, koji frenetički živi u ekstazi vlastite senzualnosti; Barbalić ističe kako ni svete stvari i osobe ne ostaju pošteđene od njegove strasti.⁵

Fjodor je dugovao novac Dmitriju te se oko toga vrti ideja da je upravo on ubojica oca. Također, obojica su upleteni s Grušenjkom, koja predstavlja dodatni razlog njihova sukobljavanja.

Drugi brat je Ivan, kojeg možemo okarakterizirati kao racionalista i ateista. On svojim idejama, navodi Flaker, poput ove koja se ponavlja tijekom cijelog romana – 'Boga nema – sve je dopušteno', postaje stvarnim idejnim začetnikom zločina.⁶ Kao suprotnost Ivanu, stoji brat Aljoša povučen i miran kaluđer, za kojeg sam Dostojevski kaže da je glavni junak.

Također, tu je prisutan i polubrat Smerdjakov, sluga koji je stvarni ubojica starog Fjodora Karamazova. On tvrdi da, iako su oni svi željeli ubojstvo oca, on je jedini to stvarno i učinio. Značajnu ulogu u romanu ima i starac Zosima, kako zbog što je učitelj Aljošin, tako i zbog toga što se neki dijelovi romana odvijaju se upravo u manastiru. Flaker ističe kako, iako su Aljoša i Zosima nositelji ideja Dostojevskog, u romanu vlada načelo polionizma - mnogoglasja likova od kojih se nijedan ne poistovjećuje s autorom u potpunosti.⁷

Roman je velikim dijelom sadržan od dijaloga; osobito je značajan dijalog između Ivana i Aljoše, koji se odvija u krčmi u malom gradiću.⁸ U tome dijalogu njih dvojica razgovaraju o postojanju Boga i uređenju svijeta. Ivan Aljoši priča *Legendu o velikom inkvizitoru*, a ta *Legenda* se promatra i kao samostalna cjelina. Naime, to je priča o Isusovom silasku na zemlju za vrijeme španjolske inkvizicije, a veliki inkvizitor ga vraća jer je njegova vladavina jedina utemeljena na tri snage

⁵ Barbalić 1972, str.146.

⁶ Flaker 1986, str. 87.

⁷ Flaker 1986, str. 87.

⁸ Flaker 1986, str. 87.

na zemlji: čudu, tajni i autoritetu, a čovječanstvo ima slobodu izbora.⁹ Uz *Legendu o velikom inkvizitoru*, značajna je i cjelina *Ispovijed vrelog srca* - Dmitrijeva ispovijed. Također, bitni su i dijelovi gdje Ivan Karamazov razgovara s vragom jer, smatra Flaker, tu Dostojevski želi istaknuti razdvojenost ljudske svijesti.¹⁰

U romanu su također opisani i aktualni društveni problemi, kao npr. pitanje znanstvenog napretka ili sudske reforme u Rusiji. Dakle, Flaker iznosi da roman, osim što se bavi brojnim filozofskim pitanjima, predstavlja i tadašnju sliku ruskog društva i svih okolnosti.¹¹

⁹ Flaker 1986, str. 87.

¹⁰ Flaker 1986, str. 88.

¹¹ Flaker 1986, str. 88.

2. Dostojevski i kršćanstvo

U ovome poglavlju pisat će se o odnosu Dostojevskog prema kršćanstvu. Naime, teme poput pitanja Boga i kršćanstva česte su u njegovim djelima, pa tako i u *Braći Karamazovima* - romanu koji je predmet ovog rada. Sam Dostojevski je cijelog života bio neodlučan po pitanju ateizma/teizma te stoga ne čudi što je upravo to često pitanje u njegovim djelima.

Barbalić sugerira kako se Dostojevski može shvatiti jedino ako ga promatramo u povijesnom okviru s kojim je on povezan. Govori kako ruska psiha pada iz jednog ekstrema u drugi i ukoliko poznamo ruski narod u djelima ruskih pisaca, to ćemo zasigurno i prepoznati.¹²

Tadašnje društvene i političke prilike ostavile su snažan utjecaj na formiranje ličnosti Dostojevskoga. U to vrijeme postojala je podjela dvije velike stranke: na slavenofile i na zapadnjake. Petrograd, koji je inače bio orijentiran zapadnjački, također je bio podijeljen. Slavenofili su smatrali da se Rusija mora držati i napredovati prema svojoj tradiciji. S druge strane, zapadnjaci su u Rusiji vidjeli samo neznanje i nekulturu. Željeli su da u Rusiji dođe do razvoja koji je sličan onom na Zapadu te su bili skloni racionalističkim, znanstvenim i pozitivističkim idejama. Ako su bili socijalisti — bili su ateisti. Dostojevski se nije mogao opredijeliti ni za jednu stranku. Barbalić kaže kako su ga ljubav prema ruskom narodu i pobožnost vukle slavenofilima, no nije se slagao s osuđivanjem reformi Petra Velikoga i njihovim oslanjanjem na prošlost.¹³ Među Slavenofilima stvorio se mit o ruskom narodu koji bi trebao imati mesijansku ulogu da donese Krista svijetu. Barbalić dalje navodi kako je Šatov začeo tu ideju o utjelovljenju Krista u ruskom narodu, Šatov je tvrdio kako Rusija neće biti velika zemlja ako njezin narod ne dođe do svijesti da mora dati Boga svijetu. Barbalić smatra kako je to

¹² Barbalić 1972, str. 134-135.

¹³ Barbalić 1972, str. 135.

poslanje ruskog naroda i kako je to jedna od bitnih ideja Dostojevskog.¹⁴ Sam Dostojevski govori da, iako je Rusija zaostala, ima više vjere nego druge države. Zbog svojih povijesnih okolnosti, religiozna ideja je u Rusiji, prema mišljenju Dostojevskog, bila uzvišenija i plemenitija, nego što je bila kod drugih naroda u Europi.¹⁵ Godine 1869. pojavljuje se izraz "ruski Krist". On predstavlja poziv Rusa da objave svijetu ruskog Krista, kojega svijet ne poznaje i čiji je princip sadržan u pravoslavlju. Naime, Rusi su tada smatrali da je čovječanstvo Zapada izgubilo Krista i bili su uvjereni kako su sve zlo i nesreće Europe počele s time što je rimska crkva izgubila Krista.¹⁶ Krist je, za Dostojevskog, bio utjelovljenje savršenstva te je u skladu s time izjavio:

"Vjerujem da nema ništa ljepše, ništa dublje, simpatičnije, razumnije, muževnije i savršenije nego što je Krist. I ne samo što nema, nego ja to velim s ljubomornošću — ne može ni biti. Štoviše — kad bi mi netko dokazao da je Krist izvan istine i kad bi bilo realno da je istina izvan Krista, ja bih radije ostao s Kristom nego s istinom."¹⁷

Barbalić piše kako Krist, po mišljenju Dostojevskog, daje smisao zemlji i sav planet ne vrijedi bez Krista.¹⁸

Iz ovakvih tvrdnji, može se dobiti uvid u to koliko su vjera i Krist bili važni u tadašnjoj Rusiji te kako se to očitovalo kod Dostojevskog.

Kada je upoznao Bjelinskog, prešao je na stranu zapadnog liberalizma i izgubio Krista; Dostojevski je prihvatio i socijalizam pod njegovim utjecajem. Međutim, to nije dugo potrajalo jer je već 1847. prekinuo odnose s Bjelinskim. U to vrijeme Dostojevski je vjerovao u Krista, ali nije podržavao instituciju crkve jer je smatrao da je izdala Krista. Također je radio protiv državne vlasti te je zbog toga bio zatvoren u tvrđavi Petra i Pavla, gdje je branio svoju teoriju da je socijalizam

¹⁴ Barbalić 1972, str. 136.

¹⁵ Barbalić 1972, str. 136.

¹⁶ Barbalić 1972, str. 136.

¹⁷ Barbalić 1972, str. 147.

¹⁸ Barbalić 1972, str. 147.

nadopuna kršćanstvu. Kasnije je završio u Sibiru, a dok je bio zatvoren u Sibiru, prilikom razgovora s ateistom o vjeri, poviknuo je: "Bog postoji". Kada se vratio u društvo, opet je bio rastrgan između zapadnjaka i slavenofila. Barbalić govori kako ga je s jedne strane vukla ljubav prema Rusiji, a s druge strane ljubav prema progresu.¹⁹

Djela Dostojevskog uvelike su obilježena njegovom osobnom sumnjom u vjeru i Boga i to se svakako manifestiralo u junacima njegovih djela. Velik broj djela Dostojevskog u sebi sadrže kršćansku doktrinu i karakteriziranje likova kao vjernika ili pak, kao nevjernika. Dostojevski također opisuje i mentalnu patnju i preispitivanje u shvaćanju vjere. Odrastao je u veoma religioznom domu te je bio dobro upoznat sa svim dijelovima Biblije.

Barbalić drži da je taj snažni utjecaj žena u njegovom djetinjstvu utjecao na njegove kasnije radove pa su žene često prikazane pobožnima u njegovim djelima, što vidimo u primjeru Sonje iz *Zločina i kazne*. Naime, djevojka Sonja, iako je prostitutka, oličenje je čistoće i čista je suprotnost starom Fjodoru Karamazovu. Ona pomaže Raskoljnikovu da pronađe Boga. Barbalić tvrdi: "Ona je žrtva socijalnog zla kojemu nije uzrok"²⁰ Prema Čvrljaku, Sonja je prvotno biće samilosti i potpomaganja. Izgleda kao da je njen život stvoren kako bi drugima pomagao u nošenju njihova križa. Sonja žrtvuje i svoju čast i tijelo za ljubav svojih najbližih; ona kod Dostojevskog simbolizira kršćansku ljubav koja ne poznaje granica žrtvovanja, samoodricanja, samouništenja za spas drugih.²¹

Također, Barbalić napominje kako je *knjiga o Jobu* snažno utjecala na Dostojevskog u djetinjstvu.²² Kao što nam je poznato u *knjizi o Jobu*, Sotona nagovara Boga da mu dopusti da testira Jobovu vjeru. Bog to dopusti te Sotona oduzima sve Jobu. Kasnije, u knjizi se nastavlja s raspravom o razlozima Jobove patnje. Rozanov uočava kako se problem patnje javlja i u *Braći Karamazovima*, i

¹⁹ Barbalić 1972, str. 139-140.

²⁰ Prema Barbalić 1972, str.143, 145-147.

²¹ Čvrljak 1969, str. 187.

²² Barbalić 1972. str. 138.

to kao glavni argument za ateizam²³. Dostojevski je bio član ruskih socijalist utopista; na njega je jako utjecao Berlinsky, koji je smatrao da treba uništiti kršćanstvo kako bi se započelo s revolucijom. Kasnije je Dostojevski stvorio pokret 'Durov krug', koji se protivio ortodoksnom kršćanstvu te je zbog toga i bio uhićen. Na putu u progonstvo dobio je Sveto pismo od neke žene, koje ga je krijepilo u teškim trenucima. Barbalić misli kako je upravo boravak u Sibiru utjecao na njegova razmišljanja o vjeri.²⁴ Moglo bi se reći da mu je opet povraćena vjera u Boga i kršćanstvo.

Ono što je Dostojevskog najviše mučilo jest prihvaćanje da Bog postoji, a istovremeno činjenica da vlada patnja u svijetu. To mišljenje je izrazio u govoru lika Ivana Karamazova, koji govori da prihvaća Boga, ali ne i svijet kojeg je stvorio.

Općenito, Dostojevski se pitanjem Boga najviše bavio u *Braći Karamazovima*, gdje su Aljoša i njegov učitelj Zosima utjelovljenje vjere i ljubavi, kao suprotnost Ivanu. Kroz ta dva lika htio je prikazati konkretnost i primjer vjere.

Ivan se suprotstavlja Aljoši, navodeći patnje u svijetu kao argument protiv Boga. Ono što posebno muči Ivana su patnje djece. Aljoša mu na to odgovara govoreći kako je Isus Krist prošao kroz muke i patnju za dobrobit čovječanstva. Tu ideju objašnjava govoreći kako je svatko odgovoran za sve; svaka krivnja i svaka patnja je zajednička svakom vjerniku, a mi nasljeđujemo grijeh od Adama i Eve i osjećamo krivnju zbog toga.²⁵

Kao odgovor na to, Dostojevski piše *Legendu o velikom inkvizitoru*, koju priča Ivan Karamazov. Kroz nju se onda postavlja i pitanje slobodne volje.

²³ Šestov i Rozanov 1982, str. 245.

²⁴ Barbalić 1972, str.140.

²⁵ Šestov i Rozanov 1982, str 230.

3. Ateizam Ivana Karamazova i teizam Aljoše Karamazova

Ivan Karamazov i Aljoša Karamazov su braća i po ocu i po majci, za razliku od Dmitrija i Smerdjakova koji su im samo braća po ocu.

Aljoša je najmlađi sin Fjodora Pavloviča Karamazova. Već od najranijeg djetinjstva svi su ga voljeli; oduvijek je bio vedar i otvoren i nikada nije pamtio uvredu. Za njega kažu da je čovjekoljubac jer vjeruje u ljude i ne sudi im. Sve dopušta, iako s velikom tugom.

Premda je napustio gimnaziju, ne može se reći da je bio glup; napustio ju je kako bi došao živjeti s ocem i vidjeti majčin grob. On zapravo cijeli život traži neko djelo za koje će žrtvovati život. Dostojevski napominje kako je žrtvovanje života možda najlakša žrtva od svih žrtava. Aljoša vjeruje da Bog i besmrtnost postoje pa je i sam rekao: "Hoću da živim za besmrtnost, a polovičnog kompromisa ne primam."²⁶ Isto tako je rekao, kad ne bi vjerovao u Boga ili besmrtnost, onda bi otišao među ateiste i socijaliste; stoga je odlučio otići u manastir.

Čvrljak navodi kako, iako su mu poznate karamazovske bure, nikada nije dopustio da ovladaju njime. Dostojevski sam kaže da je on "bijeli obraz" među braćom. Čvrljak smatra kako nam je autor u njemu pokazao čisti lik djevca, potpuno izolirana i bez karamazovštine.²⁷ Pretpostavka je da je lik Aljoše stvoren kako bi još više bila izražena karamazovština, budući da je on lik koji im se suprostavlja, unatoč tome što nosi neke zajedničke osobine s obitelji.

"Bio je prosto mlad čovjekoljubac, i, ako je pošao stazom koja vodi u manastir, učinio je to samo stoga, što je ona u to vrijeme učinila na njega dubok utisak, predstavila, tako da kažem, ideal, izlaz za njegovu dušu, koja se otimala iz tame svjetske mržnje k vidjelu ljubavi."²⁸

²⁶ Dostojevski 1960, str. 35.

²⁷ Čvrljak 1969, str. 191.

²⁸ Dostojevski 1960, str. 25.

Bitno je prikazati Aljošinu funkciju u djelu; prije svega ljudi mu se ispovijedaju, pitaju ga za savjet, pronalaze ga kao svog ispovjednika i savjetnika. Također, Pirjevec tvrdi kako Aljoša nije inicijator djela, nego svjedok, pa ga neki stoga smatraju i pasivnim likom.²⁹ Za to razmatranje bitno je poglavlje *Đavolčić*. Liza je u tom poglavlju agresivna i bijesna te u tom svom napadaju govori kako želi da je netko uzme za ženu, zatim muči i ostavi. Govori da želi da ona bude bogata, a svi ostali siromašni. Ono što najviše iznenađuje u njenom govoru jest priča kako bi s užitkom mučila djecu. Aljoša je ne osuđuje i čak ni riječju ne prezire njen govor. Njegova prisutnost kao da kreira svijet sam po sebi. "To je prisuće neka osobita predanost drugom, i to takva predanost da se pred njim nitko ne stidi te tako taj netko može tek progovoriti..."³⁰

Također, ono što se još može istaknuti kod Aljoše jest to da on ne može spriječiti ništa: ni očevo ubojstvo, ni jurističku pogrešku, ni Ivanov slom. On sve očekuje i najavljuje, no ne postoji način da on to spriječi. Aljoša omogućuje drugome da se smiri i ne eksplodira u svom zlu. To se vidi u njegovu odnosu prema Dmitriju. Možemo reći da je najvažnija zadaća Aljoše da vjeruje u Dmitrijevu nedužnost. Pirjevec smatra kako upravo zbog te podrške Dmitrij i dolazi do preobraženja na kraju i ne odustaje od života zbog sudske pogreške.³¹

Dostojevski izražava Aljošinu sumnju prizorom kada Aljoša spozna kako tijelo njegova prijatelja i učitelja starca Zosime zaudara. Aljoša, kao i mnogi drugi, vjerovao je u svetost oca Zosime, pa je bio zbunjen i ražalošćen znacima raspadanja njegova tijela. To ga je pogodilo toliko da se bunio protiv Boga i ponovio Ivanove riječi: "Boga prihvaćam, ali ne priznajem svijeta koji je stvorio."³² Tada Aljoša želi propasti i odati se razvratu. Međutim, kasnije ipak shvaća zašto je tome tako; shvaća da Bog ipak nije čovjek i ne bismo trebali sumnjati u njega. To se posebno očituje u sedmom poglavlju, gdje se Aljoša javlja

²⁹ Pirjevec 2003, str.39.

³⁰ Pirjevec 2003, str.40.

³¹ Pirjevec 2003, str.43.

³² Dostojevski 1960, str.25.

očišćen, kao suprotnost Ivanu. Kao što je izneseno, Aljoša je lik koji je čovjekoljubac i vjernik, no unatoč tome on pokazuje svoju karamazovsku stranu, kada skoro izgubi svoju vjeru. Vrlo je vjerojatno kako Dostojevski ističe tu stranu njegove osobnosti jer i on sam nije imao čvrsto utemeljenu vjeru tijekom svog života.

Za razliku od Aljoše, Ivan Karamazov ne vjeruje u Boga, ali ga poštuje. Njegova osnovna misao je: "Boga prihvaćam, ali ne priznajem svijeta što ga je stvorio."³³ Osnovna ideja Ivana jest ideja slobode; može se čak reći da je opsjednut slobodom. On sam sebe uvjerava da je slobodan vjerovati ili ne vjerovati u Boga. Također, bitno je istaknuti da je Ivan nihilist, što je „platonističko-kršćansko moralno tumačenje svijeta i stvarnosti.“³⁴ Milić tumači da pod pojmom kršćansko, Nietzsche, koji je jedan od predstavnika nihilizma, podrazumijeva „platonističko pojmovno utemeljenje morala u onostranosti, kojim je čovjeku udijeljena apsolutna vrijednost i znanje o njoj.“³⁵ Nietzsche kritizira „obogotvorenje uma i intelektualizaciju božanskoga, koja je nastala čovjekovom neprestanom čežnjom za posjedovanjem nedostižne istine.“³⁶ Najviše vrijednosti kao što su: „Bog, bitak, apsolut, stvar po sebi i moralni zakon, svedene su na jednostavna racionalna objašnjenja.“³⁷ Isto vidimo i kod Ivana Karamazova; on je čovjek sumnje i kajanja te je već kao dječak bio sumnjičav i nepovjerljiv i svjestan svega. Dok je studirao, objavio je neobičan članak o crkvenom sudu, za kojeg je dobio pljesak od crkvenjaka i svjetovnjaka. U tom članku je iznio teoriju: "Ako nema besmrtnosti duše, onda nema ni vrline, dakle sve je dopušteno."³⁸ Dakle, mi kršćanstvo povezujemo s besmrtnošću duše te onostranim životom, koji može biti raj ili pakao, ovisno o tome kako smo živjeli na zemlji. Stoga, ne bi nas trebao treba

³³ Rozanov i Šestov 1982, str. 266.

³⁴ Milić 2012, str. 323.

³⁵ Milić 2012, str. 323.

³⁶ Milić 2012, str. 323.

³⁷ Milić 2012, str. 323.

³⁸ Dostojevski 1960, str. 98

čuditi Ivanov zaključak. Ako nema boga, nema ni besmrtnosti duše, dakle, za života se ne moramo opterećivati življenjem u skladu s kršćanskim vrlinama jer ionako nema ničeg nakon smrti. To dovodi Ivana do zaključka da smo potpuno slobodni, odnosno da nam je sve dopušteno te da možemo činiti sve što želimo za života.

Armanini tvrdi kako je ludilo koje se kasnije javlja kod Ivana plod njegove sumnje, a to ludilo prati i zločin. Sumnja Ivana Karamazova jest Smerdjakov, koji je utjelovljenje svih sitnih i otrovnih strana. Upravo Smerdjakov najbolje poznaje tajne strane Ivana Karamazova. Ivan u jednome dijelu čak govori kako je iznenađen točnošću kojom Smerdjakov govori o njemu. Armanini drži da je Smerdjakov produženo oružje, odnosno drugost Ivana Karamazova.³⁹ Sam Smerdjakov govori kako su svi oni ubojice, samo što je on izvršio taj čin ubojstva. "Kao što mu ime govori, to je čovjek koji je duhovno truo, raspada se i smrdi. On je pokoran sluga, inteligentan više nego što se misli, ali čeka svoj čas. Nitko nema tako izoštren osjećaj za nepravdu kao on." ⁴⁰

Smerdjakov pita Ivana zašto ga je poslušao i otišao u Čermašnju i time mu dao prostora za ubojstvo. Na taj način Smerdjakov želi ukazati kako je Ivan htio smrt oca.

Ono što sigurno možemo reći za Ivana jest to da ljubi čovječanstvo i da mu je stalo do sreće čovječanstva. No, mora se naglasiti da se Ivan lomi između ljubavi prema čovječanstvu i istodobnog prezira prema njemu. Također, Ivan je antropocentrist, a norma njegovog morala jest: "sve je dozvoljeno". Dakle, Ivan smatra da bi čovjek trebao biti u središtu svega, a ne Bog.

U poglavlju naziva *Pobuna*, Ivan se bavi jazom između stvarnih patnji čovječanstva s jedne strane, a s druge strane Leibnizovom idejom da je Bog stvorio najbolji od svih mogućih svjetova. Drukčiji svijet od ovoga nikako nije

³⁹ Armanini 2003, str. 19.

⁴⁰ Barbalić 1972. str. 146.

moću, s obzirom da ne postoji bolji stvoritelj od Boga; da je postojao bolji materijal, Bog bi ga zasigurno iskoristio.⁴¹

Ivan ne prihvaća Leibnizov stav o zlu, koji nalaže da je ono sredstvo za postizanje dobra, te da prisutnost zla nije dokaz protiv Božjeg milosrđa.⁴² Potom, postavlja si pitanje u kojemu preispituje postoji li Bog nakon svega, kao i to kakav je to Bog koji dopušta patnju na svijetu. "Za Ivana nije zlo negacija dobra, ni nužan element u harmoniji svijeta, nego pozitivna stvarnost. Ta stvarnost nezamisliva je s egzistencijom Boga, savršeno dobra i svemogućega. Taj svijet nije dostojan plaća jednog djeteta."⁴³

Iako pitanje Boga i zla u svijetu jest kompleksno pitanje, nije iznenađujuć Ivanov stav po pitanju djece; ako i prihvatimo da zlo postoji u svijetu zbog opće harmonije, ostaje nejasno zašto bi nevina djeca morala patiti.

Bitno je naglasiti da sva ta pitanja Ivan postavlja u ime ljubavi prema čovjeku i čovječanstvu. Naime, Ivan smatra da treba u čovječanstvu srušiti ideju o Bogu. Kada se to dogodi, past će svi dosadašnji pogledi i moral te će nastati sve novo. Ljudi će se udružiti da bi uzeli od života sve što on može dati, a svakako i zbog sreće i veselja. Govori kako ljudi moraju spoznati da su smrtni i trebali bi smrt dočekati mirno, kao Bog. Također, govori da će ljubav ispuniti trenutačnost života, a sama svijest o prolaznosti života pojačat će njegovu vatru.

Nadalje, vidljivo je da i Ivan izgrađuje svoj titanizam čovjeka. Ideal mu je *Nadčovjek*, kao i Nietzsche. Kao što je već rečeno, ako nema Boga, čovjek je u središtu i može raditi što želi i upravljati svime. Na taj način čovjek preuzima ulogu Boga te ima potpunu slobodu i zato se naziva *Nadčovjekom*. Kao i Nietzsche, tako je i on izrazio svoju najgorčenu borbu protiv Boga. Naime, Ivan smatra da ako Bog nije dobro uredio svijet i ako Bog nije norma dobra i zla, onda

⁴¹ Usporedi Golubović, Kopajtić 2012, str. 244.

⁴² Wood 2002.

⁴³ Barbalić 1972, str. 145.

taj svijet možemo srušiti. Tada Boga nema i čovjek postaje Bog. Kalinić obraća pozornost da tada smrtnici kreću u borbu protiv Boga.⁴⁴

"Čovjek će postati velik s pomoću duha božanskog titanskog ponosa i pojavit će se čovjek-bog."⁴⁵

Ivan si postavlja pitanje kada će nastupiti taj period; ako nastupi uskoro, onda je sve riješeno. Međutim, ako se to ne dogodi ni za tisuću godina, onda tvrdi da je svakome tko je spoznao istinu dozvoljeno da život uredi onako kako želi, na novim principima. U tom smislu je onda sve dozvoljeno. Također kaže, ako taj period nikad i ne nastupi, onda je novom čovjeku dozvoljeno da postane čovjekom-bogom i preskače koju god moralnu pregradu želi. Naime, za Boga ne postoje zakoni i sve je dozvoljeno.

Toliko dubokim smatra taj problem da je to razumu nedostupno riješiti pa ga zato napušta. U *Legendi o Velikom Inkvizitoru* govori o najvećem Kristovom protivniku — antikristu. Njegove su riječi: "Ja ne da ne priznajem Boga, nego ja ne priznajem svijeta što ga je sazdao Bog."⁴⁶

Ivan Karamazov poznaje kršćansko poimanje poretka u svijetu, ali ga unaprijed ne prihvaća: "Odviše su skupocjeno ocijenili tu harmoniju — barem moj džep ne dozvoljava da platim ulaznicu za nju. Iako sam pošten čovjek, moram je vratiti što prije, pa to eto i činim."⁴⁷ On ne prihvaća kršćansko poimanje svijeta, jer kad bi prihvatio, morao bi prihvatiti i patnje djece u svijetu, što on nikako ne može.

Prikazao je velikog ispravljača svijeta. Inkvizitor nije tek predstavnik rimske Crkve; on je predstavnik svakog društvenog uređenja bez Krista. On je tipičan 'čovjekoljubac'. On iz ljubavi prema ljudima ubija ličnost — dušu, oduzevši joj slobodu savjesti koju je Krist donio. Izvrnuo je moral naopako, oduzeo mu je

⁴⁴ Kalinić 1943, str. 295.

⁴⁵ Dostojevski 1960, str. 376.

⁴⁶ Čvrljak 1969, str. 191.

⁴⁷ Dostojevski 1960, str.378.

postolje — Krista. Čvrljak zaključuje kako je ta legenda bilansa javnog morala bez Krista.⁴⁸

U razgovoru s Aljošom, Ivan otkriva svoju prirodu, a to je njegova žeđ za životom. Ta želja za životom je nagoniska i neposredna i to se vidi u njegovim riječima:

"Ma ja i ne vjerovao u život, ma se razočarao u voljenoj ženi, razočarao se u poretku stvari, te se naprotiv uvjerio, da je to sve prokleti i možda demonski zbrkan kaos pa me i zaprepastili svi užasi ljudskog razočarenja - ja ipak hoću da živim."⁴⁹

Ivan kaže da je ta žeđ za životom karamazovska crta i navodi stvari koje voli u životu, unatoč svoj bijedi u svijetu. Govori o proljetnim listićima, o putovanju u Europu te kako će otići na najdraže groblje: "Ondje leže dragi pokojnici, svaki kamen više njih priča o nekadašnjem vatrenom životu, o strastvenoj vjeri u svoj rad, u svoju istinu, u svoju borbu i u svoju nauku..."⁵⁰

Na to mu Aljoša govori kako svi na svijetu moraju zavoljeti život jer, kada zavole život, onda će moći razumjeti i njegov smisao.

Kasnije, njih dvojica razgovaraju o Bogu te Ivan spominje Voltairea, ističući njegovu misao da, kad Boga ne bi bilo, onda bi ga trebalo izmisliti. Naime, Voltaire je bio sklon narugati se uvjerenju onih ljudi, posebice kraljeva, filozofa i svećenika, koji su smatrali da je ovaj svijet „najbolji od svih mogućih svjetova,”⁵¹ a u djelu *Candide* upravo to i parodira. Voltaire se žustro protivio Crkvi i organiziranoj religiji, no s druge strane istovremeno smatra kako svijet treba Boga i vjeru.⁵²

Ivan se čudi kako se misao o Bogu mogla naći u divljoj i zloj životinji kao što je čovjek, budući da je ta misao za njega sveta i mudra. Također, govori kako mi

⁴⁸ Čvrljak 1969, str. 190.

⁴⁹ Dostojevski 1960, str. 267.

⁵⁰ Dostojevski 1960, str. 268.

⁵¹ Hersberger 2005.

⁵² Hersberger 2005.

poimamo svijet po euklidskoj analogiji i, ako on ne može pojmiti dvije paralelne linije koje se susreću negdje u beskonačnosti, kako bi onda mogao pojmiti Boga. Ivan priznaje Aljoši kako nikada nije mogao shvatiti kako se mogu voljeti bližnji. Govori mu kako je čitao o svecu Jovanu Milostivom, koji, kada je do njega došao promrzao prolaznik i zamolio ga da ga ugrije, on je to i napravio. Ivan je uvjeren da je on to napravio zbog crkvene kazne ili zbog epidemije koja je vladala. Ivan ističe kako je Kristova ljubav prema ljudima čudo koje je na zemlji nemoguće. Govori kako ljudi ne mogu znati uolikoj mjeri mi patimo jer on je drugi, nije mi. Smatra kako bi prosjaci trebali prositi putem novina, a ne osobno jer, kako kaže: "Apstraktno je još moguće ljubiti bližnjeg i, štoviše, katkad izdaleka, ali izbliza gotovo nikad."⁵³

⁵³ Dostojevski 1960, str. 276.

4. Uloga starce Zosime

Starac Zosima je Aljošin duhovni vođa te je izvršio velik utjecaj na njega. Porijeklom je vlastelin, a u mladosti je bio vojnik i časnik. Zadivio je Aljošu svojom dušom. Pomagao je mnogima, čim bi vidio nekog, znao je kakve ga muke muče. Nije bio strog, dapače, najviše je volio najgrješnije. Ozdravljao je ljude i smirivao ih. Aljoša je, promatrajući starca, shvatio kako je ispaćenom seljaku najveća potreba bila pronaći svetinju i pokloniti se.

Na idejnoj razini romana i same teme ovaj lik je veoma značajan. Naime, smatram da kroz starca Zosimu Dostojevski promiče ideje kršćanske i moralne vrijednosti. Zosima ističe kako je bitno svima opraštati jer nitko nije kriv, već smo svi odgovorni. Također objašnjava ljudima kako patnja nije stalna, već ona prolazi. Najveći utjecaj je izvršio na Aljošu, koji je onda utjecao na svoju braću što vidimo i na primjeru Dmitrija koji iako je nepravедno osuđen ne gubi nadu. Također bitno je spomenuti da ga Ivan Karamazov poštuje, bez obzira što je ateist. Rozanov navodi kako je starac Zosima prikaz idealnog učitelja i kroz njegova usta progovara sam autor. Smatra da je Dostojevski u svojim djelima htio ljude nešto naučiti te prikazati moralno religiozni autoritet.⁵⁴ Rozanov nadalje iznosi kako na razini same radnje Zosima se pojavljuje u *Braći Karamazovima* na način da blagoslivlja Aljošu te nedugo nakon toga umire te središnji lik postaje Aljoša.⁵⁵ Duhovno vodstvo jedan je od najdjelotvornijih načina da pojedinac sazna istinu o sebi pred Bogom i pred drugim ljudima⁵⁶; ono postoji u različitim religijama na različite načine. U kršćanstvu se duhovno vodstvo ostvaruje putem duhovnih otaca. U ovom romanu, starac Zosima predstavlja duhovnog vođu. Takozvani duhovni vođe-starci vežu se za Rusku pravoslavnu crkvu, gdje su stoljećima prisutni. Karakterizira ih istinska duhovnost, poznavanje Božje riječi te ljubav

⁵⁴ Rozanov i Šestov 1982, str. 212.

⁵⁵ Rozanov i Šestov 1982, str. 223.

⁵⁶ Musić 2004, str. 276.

Usp. »Duhovno vodstvo«, u: Suvremena katolička enciklopedija, Laus, Split 1998, str. 216

prema Bogu i bližnjemu. Starci redovito nisu bili svećenici, a ni upravitelji samostana ili monaških središta.⁵⁷

Musić navodi kako se od njih zahtijevalo da budu istinski duhovni. Biti duhovan značilo je primanje Duha Svetoga nakon duge kušnje i borbe kroz asketski život. Savršen je bio samo onaj tko je bio uistinu "duhovan" i "nositelj Duha".⁵⁸

Od početka 18. do 20. stoljeća u Rusiji javila se obnova pod utjecajem staraštva, a u središtu te obnove bio je samostan Optine. Starac Amvrosije iz Optine bio je uzor za lik starca Zosime u djelu *Braća Karamazovi*, F. M. Dostojevskoga.⁵⁹ Starci su pomagali ljudima usađujući im poniznost i spremnost na oprost. Njihovu pomoć mogao je zatražiti svatko i njihov utjecaj na narod je bio velik pa su tako smatrani odgojiteljima naroda.

Odmah pri početku romana, kada Aljoša stupa u manastir, Dostojevski piše o starcima, a posebno o starcu Zosimi koji je bio Aljošin učitelj. Kako bi bolje shvatili ulogu starca Zosime kao Aljošina duhovnog oca, svakako je potrebno naglasiti da je Aljoša živio sa starcem u njegovoj ćeliji. Aljoša nije bio vezan za manastir te je mogao odlaziti i dolaziti kako je želio. Iako je Aljoša volio provoditi vrijeme kod starca Zosima, starac mu je savjetovao da napusti manastir i ode u svijet.

"Odlazi, dragi, odlazi, meni je Porfirij dovoljan, a ti se požuri. Ondje si potreban, idi (...) Ondje si potrebniji. Ondje nema mira. Poslužiti ćeš i biti od potrebe. Ako se podignu bjesovi, čitaj molitvu. I znaj, sinko (starac je volio da ga tako naziva), odsad nije tvoje mjesto ovdje. Zapamti to, mladiću. Zauvijek otiđi. (...) Zasad ti nije ovdje mjesto. Blagoslivljam tvoj veliki zadatak u svijetu."⁶⁰

⁵⁷ Musić 2003, str. 276.

⁵⁸ Musić 2003, str. 277.

⁵⁹ Usp. G. i T. SARTORY, Majstori puta u velikim svjetskim religijama, U pravi trenutak, Đakovo 1994, str. 78

Prema Musić 2003, str. 278.

⁶⁰ Dostojevski 1975, str. 88

Pirjevec zaključuje da izgleda kao da starac umire, kako bi Aljoša zaista napustio manastir i kako ga ništa za njega ne bi vezalo te da bi mogao izvršiti svoju ulogu u svjetovnome grješnom svijetu. Tvrdi kako vjernik mora živjeti među ljudima usred grješnog svijeta.⁶¹

Dostojevski analizira lik starca Zosime, „njegove duhovne pouke i razgovore te odnos prema ljudima, a posebno prema Aljoši Karamazovu, čiji je učitelj.“⁶² Starac Zosima je za Aljošu mudar čovjek i moralni centar.

Iako Zosimov propovijeda vjeru i ufanje u Boga, on ne tvrdi da je svijet savršen. Naime, Zosimov je realist koji prepoznaje zlo i patnju u svijetu; on ne vidi vjeru kao bijeg od svijeta, a također ne smatra da je kaluđerovo samovanje u manastiru oblik bijega. Drži da ljudi trebaju naći ljepotu u svijetu, unatoč svim patnjama i okrutnostima. To je razlog, između ostalog, zašto on smatra da je Aljoši mjesto u svijetu.

Ono što je zanimljivo kod Zosimova jest to što je u mladosti bio nalik Dmitriju Karamazovu; bio je oficir te je imao mnogo uspjeha sa ženama. Također, bio je okrutan prema svom slugi. Takav je bio sve dok se nije našao u nekom dvoboju, pri kojemu je pustio suparnika da pobijedi i tu je započela njegova transformacija.

Nakon njegove smrti tijelo mu je počelo trunuti i zaudarati, što je iznenadilo kako njegove sljedbenike koji su vjerovali u njegovu svetost, tako i one koji su bili protiv njega, te su tu odmah našli dokaz protiv njegove svetosti. Aljoša je, kao i mnogi kaluđeri i svjetovnjaci, očekivao čudo – da tijelo neće istrunuti. Tada se Aljoša bunio protiv Boga, kao i njegov brat Ivan, no ipak je uspio prevladati želju za čudima. Shvatio je da je trunjenje tijela zapravo dokaz njegove povezanosti s ovim svijetom.

⁶¹ Pirjevec 2003, str. 56.

⁶² Musić 2003, str. 276.

Pirjevec zaključuje kako se upravo na pitanju čuda pokazuje da u vjeri nema ničeg autoritativnog i ona ne može autoritativno udruživati ljude. Ljudi se slobodno odlučuju na vjeru i nije ih moguće prisiliti da vjeruju.⁶³

⁶³ Pirjevec 2003, str. 64.

5. Legenda o velikom inkvizitoru

Događaj prikazan u *Velikom inkvizitoru* odvija se u Španjolskoj, točnije u Sevilli u 16. stoljeću. Jednoga dana, Isus je sišao u Seville na gradski trg, dan nakon što je veliki inkvizitor spalio velik broj vjernika. Krist se pojavio tiho i neprimjetno, ali svi su ga prepoznali i okupili se oko njega, a on je osmijehom ozdravljao bolesne te uskrsnuo preminulu djevojčicu. Tada se pojavio veliki inkvizitor, koji je naredio da Krista uhite. Kada su ga uhitili i smjestili u tamnicu, inkvizitor ga je posjetio. Prekorio ga je što je uopće došao jer je svoju vlast predao papi i on tu samo smeta. Također, njegovo djelo se pokazalo kao promašaj jer ljudi nisu nastavili slijediti njegov put vjere u Boga. Rekao mu je kako je pogriješio zato što se nije poslužio čudom ili autoritetom kako bi ljude držao u pokornosti. Tako je Isus precijenio čovjeka jer samo mali broj ljudi ga je nastavio slijediti. Naime, pokazalo se da je ljudima sloboda prevelik teret. Inkvizitor je podsjetio Krista na tri dana kušnje u pustinji. U ta tri dana, Isus je dobio tri pitanja u kojima je prikazana cijela povijest čovječanstva, odnosno, to su tri obrasca neriješenih povijesnih protuslovlja ljudske prirode. Prvo pitanje je bilo pitanje slobode. Ivan govori kako za ljudsko društvo nikad ništa nije bilo nesnosnije od slobode.

"A vidiš li ovo kamenje, u ovoj goloj i vreloj pustinji? Pretvori ga u kruh i za tobom će potrčati čovječanstvo kao stado, zahvalno i poslušno, iako vječno u strahu da bi im mogao ustegnuti svoju ruku svoju od njih i uskratiti kruh tvoj. Ali ti nisi htio lišiti čoveka slobode te si odbacio prijedlog, jer kakva je to sloboda, prosudio si ti, ako je poslušnost kupljena kruhom? Ti si odgovorio da čovjek ne živi samo o kruhu..."⁶⁴

Veliki inkvizitor govori Isusu kako ga ljudi neće slijediti jer im je prvenstveno bitno ono materijalno. Govori mu kako prvo treba nahraniti ljude pa onda

⁶⁴ Dostojevski 1960, str. 294.

zahtijevati od njih vrlinu jer mnogi se neće moći nahraniti od kruha nebeskoga. Također, govori mu kako ljudi traže nešto sigurno čemu će se klanjati svi zajedno. Ta potreba općeg klanjanja je potreba i muka čovječanstva od samog početka svijeta. Zbog tog općeg klanjanja ljudi su počeli uništavati jedan drugog mačem. Oni su stvorili sebi bogove i dovikivali si međusobno: "Ostavljajte vaše bogove i dođite poklonite se našima, jer inače poginut ćete i vi i vaši bogovi!"⁶⁵

Govori mu kako treba ovladati slobodom ljudi, a ne dati im još veću, kao što je on učinio pa mu kaže: "Ili si zaboravio, da je čovjeku miliji mir pa čak i smrt, nego sloboda izbora u poznavanju dobra i zla?"⁶⁶

Potom mu tumači kako ljudi imaju veću potrebu za čudima, nego za Bogom. Isus nije izveo nijedno čudo jer je htio slobodnu ljubav ljudi, a ne ropsku.

Cijelo vrijeme dok je inkvizitor govorio, Krist je samo šutio i slušao te ga na kraju samo poljubio. Na takav čin mu je inkvizitor rekao da ne dolazi više nikad i pustio ga u gradske ulice.

Legendu o velikom inkvizitoru priča Ivan Karamazov svome bratu Aljoši. Na temelju toga Jarak, uspoređuje Ivana s Velikim inkvizitorom.⁶⁷ Kaže da obojica prosvjeduju protiv Boga, a sve ostavljaju u istom stanju. Također, Inkvizitor se pokušava opravdati pred Kristom, kao i Ivan pred Aljošom. Na temelju toga vidljivo je kako u obojici postoji tjeskoba i dilema u mislima i djelima.

Na cijeli Inkvizitorov govor, Krist ništa ne kaže, nego ga samo poljubi. Isto tako Aljoša na kraju poljubi Ivana. Čini se da oni smatraju da se riječima ništa ne može postići; potrebna je samo ljubav, a oni će s vremenom uvidjeti pravu istinu.

Problem koji se postavlja je odnos između ateizma i Krista. *Legenda* označuje jednu vrst apokalipse socijalnog ateizma. Bavi se evanđeoskom temom triju napasti u pustinji. U svojim besmrtnim odgovorima, Krist odbija Sotonu jer ona predstavlja tri forme uništenja slobode. Barbalić pojašnjava kako ih Sotona

⁶⁵ Dostojevski 1960, str. 296.

⁶⁶ Dostojevski 1960, str.296.

⁶⁷ Jarak 1999, str. 137.

prihvaća kao tri rješenja ljudske egzistencije: 1. promijeniti kamenje u kruh znači - riješiti ekonomski problem, 2. pobijediti zakone prirode čudom - znači riješiti problem nauke i tehnike te 3. sjediniti sve narode pod znakom mira, s moću mača — znači riješiti politički problem.⁶⁸

Još jedan bitan problem priče jest problem čovjekove slobode. Kršćanska vjera je čvrsto povezana uz čovjekovu slobodu. Upravo u slobodi čovjek nanosi sebi i drugome bol te stvara patnju. No, isto tako, prema riječima Pirjevca, u slobodi se stvara i uzajamna ljubav; ona nam omogućuje da se definiramo da djelujemo i sami pronađemo svoj smisao.⁶⁹

Kao što vidimo, ono što je Dostojevski htio učiniti u ovoj legendi, jest odbaciti bilo kakav oblike prisile, a ne kritizirati Katoličku crkvu. Također, autor je želio prikazati ljudsku dilemu između materijalnog i duhovnog. Naime, Dostojevski je bio oduševljen osobom Isusa Krista; biti vjernik znači usvajati ideal Kristove ljubavi. Njegovo mišljenje je da je primjena sile u kršćanstvu jednaka izdaji same vjere. U skladu s time, ne čudi nas što je za svoju priču izabrao Španjolsku u 16. stoljeću. U 14. stoljeću u Španjolskoj djelovao je najpoznatiji inkvizitor Tomas de Torquemada, koji je postao prepoznatljivim znakom crkvene inkvizicije. U Sevilli u 16. stoljeću djelovao je okrutan inkvizitor kakvog nije bilo od Toruemade.⁷⁰ Pirjevec ukazuje kako nam *Legenda o velikom inkvizitoru* tumači kako Bog ne može obavljati funkciju jer nije razotkriven i kako ne postoji jednako za sve. Smatra da bi Bog svoju funkciju mogao jedino obavljati kada bi činio čuda.⁷¹

⁶⁸ Barbalić 1972, str. 147.

⁶⁹ Pirjevec 2003, str. 180.

⁷⁰ Rozanov i Šestov 1982, str. 218.

⁷¹ Pirjevec 2003, str. 172.

6. Problem patnje djece

Problem patnje djece bitno je pitanje koje se veže uz pitanje Boga. Naime, Ivan kao svoj glavni argument ateizma navodi patnju djece. Drži da, ako postoji Bog, onda ne može postojati patnja djece jer, kakav Bog bi dopustio patnju nevine djece. Problem patnje djece je glavni nosilac argumenta za ateizam u Ivanovim tvrdnjama. On je nosioc lika ateista u ovome romanu te nam je iz toga razloga bitan ovaj problem.

Ivan u svome razgovoru s Aljošom govori općenito o patnjama ljudi, a posebnu pozornost pridaje patnjama djece. Usmjerava na to kako se djeca mogu voljeti i izbliza, čak i prljava i ružnih lica. S druge strane, odrasli su za njega odvrtni i ne zaslužuju ljubav. Sami su pojeli jabuku i upoznali dobro i zlo i postali kao bogovi. Za razliku od odraslih, djeca nisu ništa pojela i nisu ni za što kriva. Prema njegovu mišljenju, djeca se bitno razlikuju od odraslih, kao da su sasvim druga stvorenja i s drugom prirodom. Ističe i to kako surovi ljudi, kao što su *karamazovci*, ponekad jako vole djecu. Nadovezujući se na to, Ivan iznosi priču o razbojniku, koji je ponekad i klao djecu. Međutim, kada je dospio u robiju, on ih je zavolio promatrajući ih kako se igraju. Jednog dječaka je čak naučio da mu dolazi pod prozor i tako se sprijateljio s njim. Zbog toga, Ivanu je donekle jasna ljudska patnja, ali i dalje nikako ne može razumjeti patnju djecu.

Potom izlaže još jednu sliku patnje djeteta. Priča kako je u mračno doba kmetstva osmogodišnji dječak jednog sluge, zbog toga što je slučajno ozlijedio nogu njegovog hrta, bio bačen pred pse koji su ga raskomadali. General je sa svojim brojnim psima krenuo u lov jednog jutra. U namjeri pouči ostale, dovedena je sva poslua, pa čak i dječakova majka. Dječaka su skinuli golog i na njega pustili čopor pasa koji su ga u čas rastrgali. Ivan se pita što učiniti s takvim čovjekom i bi li bilo ispravno strijeljati ga. Aljoša je na to šapnuo da bi ga trebalo strijeljati te je Ivana to oduševilo. Nešto kasnije je ipak porekao to priznavši da je rekao

glupost. Objašnjava kako je uzeo patnju kod djece kako bi sve bilo očiglednije. On tvrdi kako patnja postoji, a krivaca nema i navodi da je teorija da sve proistječe jedno iz drugoga i uravnotežava se samo jedna euklidska besmislica. On je toga svjestan i ne želi živjeti po tome. Naime, Ivanova misao se sastoji u tome da postoji disharmonija između zakona u prirodi i ljudskom životu i zakona moralnog suđenja, koji se nalaze u čovjeku. Čovjeku preostaje, ili da se podčini zakonima prirode, ili da se sukobi s prirodom i dođe u raskorak s njom. Očito je da Ivan bira potonje, kako i sam kaže: "Meni je potrebna osveta, inače ću sam sebe ubiti."⁷² Objašnjava kako nije on patio da bi svojim patnjama utjecao ne nečiju buduću harmoniju. On želi biti prisutan kada svi budu saznali zašto je tako bilo. Iako i dalje ističe kako ga muči pitanje djece, to je pitanje koje nikako ne može riješiti.

Zatim Ivan priupita Aljošu:

"Čuj: ako moraju svi patiti, da patnjama otkupe vječnu harmoniju, što se to onda djece tiče, reci mi molim te? Sasvim je nerazumljivo, zašto moraju i ona da pate i da patnjama kupuju harmoniju?"⁷³

Još uvijek mu nije jasno zašto su i nevina djeca dio te harmonije, kao i zašto ona moraju patiti te svojim djelima kupovati harmoniju. Shvaća solidarnost u grijehu među ljudima, također shvaća i solidarnost u osveti, ali nikako ne može shvatiti solidarnost u grijehu s djecom. Ako je opravdano da su djeca solidarna s grijesima očeva, onda on tu pravednost nikako ne može razumjeti. Kazuje da se odriče te harmonije jer ona ne vrijedi djetetovih suzica, a razlog zašto ne vrijedi jest taj jer one nisu iskupljene. Čudi se kako se uopće mogu iskupiti suzice na način da budu osvećene. Postavlja pitanje čemu osveta i pakao za mučitelja, kada ništa ne može popraviti to što su oni mučeni. Ako se patnje djece moraju priračunati onoj sumi patnji koja je potrebna za istinu, onda on ne želi tu istinu jer ona nije vrijedna. Ukoliko majka oprostí krvniku svoje majčinske patnje, ona ne

⁷² Dostojevski 1960, str.284.

⁷³ Dostojevski 1960, str. 284.

smije oprostiti patnje svog sina, makar mu i samo dijete oprostilo. Ako majke ne smije oprostiti, kako se onda postiže harmonija? Ivan ne želi harmoniju; radije će ostati s neosvećenim patnjama. Smatra kako je harmonija precijenjena i vraća svoju ulaznicu: "Ne da je boga ne priznajem, Aljoša, već mu samo najponiznije vraćam ulaznicu."⁷⁴

Ivan ne odbacuje Boga, nego se odvraća od njega i odbija konačnu nagradu za svoje muke. Ono što bi trebalo biti dragocjeno i sveto, njemu ne znači ništa jer muke djece ostaju neiskupljene. Ne želi ni utjehu, a ni nagradu: želi vječno dijeliti patnju s nastradalom djecom. Šestov analizira taj Ivanov postupak te ističe kako se u ljudima, kada im patnja postane nesnosna, budi želja da se ne rastaju od te patnje. Ono što može stišati tu patnju jest činjenica da nije zaslužena i da nije nagrađena. Čim se pojavi nagrada, ta patnja postaje nepodnošljiva.⁷⁵

On govori da je jednostavno tako ljudska duša koncipirana, a to je da radije ostaje s neosvećenim patnjama, nego da primi nagradu za patnju i pomiri se s njom.

Nadalje, Šestov govori o ulozi patnje u čovjekovom životu. Njegova teorija je da djeca nisu u potpunosti nevina; ona se rađaju s određenom osobnošću u kojoj nose grijehe i krivnju svojih roditelja. On patnju shvaća kao vrstu pročišćenja. Krivnja koju nosimo treba biti iskupljena i sve dok se ne iskupi, ona nam je teret i ispunjava nas tugom. Svaki puta kada osjećamo patnju, mi iskupljujemo dio krivnje. To je posve suprotno mišljenju Dostojevskog, koji smatra da su djeca nevina i nova na svijetu te da ne nose nikakvu krivnju.⁷⁶

⁷⁴ Dostojevski 1960, str. 285.

⁷⁵ Šestov i Rozanov 1982, str. 279.

⁷⁶ Šestov i Rozanov 1982, str. 280.

7. Zaključak

Možemo zaključiti kako je Dostojevski u ovome romanu uspio iznijeti jedan bitan filozofski problem – pitanje Boga. Polazište za bavljenje tim pitanjem su njegova osobna promišljanja. Naime, iako je odgojen u duhu kršćanstva, njegov snažan racionalizam utjecao je na njegova propitivanja o vjeri. Prema mišljenjima mnogih filozofa, logično je zapitati se kako je uopće moguće zlo u svijetu, ako je Bog svemoguć i savršen.

Čitajući djelo, uviđamo kako Dostojevski jednako dobro portretira lik ateista Ivana Karamazova i lik teista Aljoše Karamazova. Upravo kroz njihove razgovore, dotiče se pitanja poput: postojanja Boga, uređenja svijeta, i konačno, problema patnje u svijetu. Spominje i filozofe poput Voltairea i Leibniza te ističe njihovo mišljenje po pitanju uređenja svijeta i postojanja Boga. Na taj način nam je omogućeno vidjeti da je upoznat s različitim razmišljanjima i kako su ona mogla utjecati na njega i njegova djela. Od posebne su važnosti stavovi koji su suprotni njegovom jer su mu zasigurno pomogli u formiranju različitih likova. Također, vidljiv je i utjecaj Nietzschea i njegova *Nadčovjeka*. To dolazi do izražaja u trenutku kada Ivan Karamazov priča svoju *Legendu o velikom inkvizitoru*.

Ono što možemo uočiti u djelu *Braća Karamazovi* jest to da se pitanje vjere definira kroz raskole karaktera. To je najbolje prikazano na primjeru Aljoše, koji, kada vidi da se tijelo njegovog duhovnog učitelja Zosime počelo raspadati, posumnja u svoju vjeru. No, unatoč tome, ipak uspijeva prevladati svoju sumnju i vraća se vjeri.

U romanu *Braća Karamazovi* naglašeno je pitanje patnje djece. Ivan prikazuje različite primjere patnje djece. Ono što on želi reći jest to da se ne može stvoriti sretan svijet na patnjama drugih, a pogotovo ne djece, koja nisu ni za što kriva. To je ujedno i njegov glavni razlog i argument protiv postojanja Boga.

8. Sažetak

Tema ovoga rada je pitanje Boga u djelu *Braća Karamazovi*, Fjodora Mihajloviča Dostojevskog. U prvom poglavlju rada bavim se shvaćanjem vjere kod Dostojevskog. Iako je odgojen u kršćanskom ozračju, tijekom života je mijenjao svoja razmišljanja. Društvene i političke prilike utjecale su kako na njegovu ličnost, tako i na njegovu vjeru. U drugom poglavlju bavim se likom Ivana Karamazova - ateista, racionalista i nihilista te Aljoše, koji je teist, odnosno kaluđer. Kroz tumačenje tih dvaju likova, najjasnije se vidi razmatranje pitanja o Bogu. U trećem poglavlju bavim se likom starca Zosime, koji je duhovni vođa. On je Aljošin učitelj te je kao takav izvršio velik utjecaj na njega. Zatim, u četvrtom poglavlju bavim se *Legendom o velikom inkvizitoru*. Taj dio romana može se promatrati i kao samostalna cjelina. Tema posljednjeg poglavlja ovog rada je problem patnje djece. Taj problem Ivanu predstavlja glavni argument za ateizam. Smatra da, ako Bog postoji, on ne bi dopustio patnje djece. Ako i prihvati da se zlo na svijetu događa jer to ljudi zaslužuju ili zbog uspostavljanje harmonije na svijetu, on nikako ne može prihvatiti patnju djece, koja nisu ni za što kriva.

Ključne riječi:

Dostojevski, Braća Karamazovi, Bog, ateizam, teizam, kršćanstvo, patnja djece

9. Izvori i literatura

Izvori

Dostojevski, F. M. 1960. *Braća Karamazovi*. Zagreb: Naprijed.

Dostojevski, F. M. 1975. *Braća Karamazovi*. Zagreb: Znanje i Zora.

Literatura

Armanini A. 2003. *Dostojevski i volja za moć: (jedno viđenje Braće Karamazovih)*. Zagreb: Ceres.

Barbalić, A. 1972. Dostojevski i ateizam. *Obnovljeni život*. Vol. 27. No. 2:133-148.

Čvrljak, K. 1969. "Životna filozofija likova u romanima F. M. Dostojevskog. Jedan pogled iz današnje perspektive. - Philosophia vitae in fabulis Romanensibus F. M. Dostojevski. Aspectus ex relatione hodierna." *Crkva u svijetu*. Vol. 4. No. 2: 181-194.

Flaker, A. 1986. *Ruska književnost*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

Golubović A. i Kopajtić J. 2012. "Problem zla u suvremenoj analitičkoj filozofiji religije." *Nova prisutnost*. Vol. 10. No. 2: 235-248.

Hersberger 2005: <http://users.manchester.edu/Student/EJHersberger/MyPage2/Candide.pdf> (28.8.2015.)

Jarak, V. 1999. *Dostojevski u ozračju Kristova čovjekoljublja*. Zagreb: Teovizija.

Katalinić, A. 1943. "Čovjekov titanizam kod Dostojevskog." *Obnovljeni život*. Vol. 34. No. 3-4: 292-301.

Kondić, 2014 :<http://avatar1981.blogspot.hr/2014/06/problem-slobode-u-romanu-braca.html> (28.8.2015.)

Milić, M. 2012. "Doprinos misli Friedricha Nietzschea razumijevanju nihilističnosti postmoderne i njezina odnosa prema kršćanstvu." *Diacovensia*. Vol. 20. No. 3: 319-338.

Musić, F. 2004. "Duhovno očinstvo starca Zosime u romanu F. M. Dostojevskog 'Braća Karamazovi'". *Kateheza*. Vol. 26. No. 3: 276- 287.

Pirjevec, D. 2003. *Braća Karamazovi i pitanje o Bogu*. Zagreb: AGM.

Šestov, L. I. i Rozanov V. V. 1982. *Ruska religijska filozofija i F.M. Dostojevski*. Beograd: Partizanska knjiga.

Wood, 2002: <http://www.firstthings.com/article/2002/12/ivan-karamazovs-mistake> (28.8.2015)